

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-6-6>
 УДК 332.146.2:338.124.4:336:330.16
 JEL G50, G51

А. В. Каспшишак

аспірант ДУ «Інститут регіональних досліджень імені
 М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
 e-mail: andrii.kaspshyshak@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9831-891X>

ДОМОГОСПОДАРСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто роль домогосподарства як важливої економічної одиниці, що об'єднує членів для задоволення життєвих потреб і використання фінансових ресурсів. Розкрито економічну сутність, функції та зміст домогосподарств. Висвітлено історичний шлях розвитку цього поняття, указано на ключові моменти в еволюції розуміння домогосподарства як фінансової одиниці. Проаналізовано погляди різних економічних течій і шкіл на роль і сутність домогосподарства. Детерміновано відмінності між поняттями «домогосподарство» та «сім'я». Розглянуто домогосподарства з позиції суб'єктів, які мають стратегічну та тактичну мету. Запропоновано класифікацію домогосподарств за різними ознаками. Обґрунтовано важливість розуміння фінансових аспектів домогосподарства, таких як ресурси, доходи, витрати та заощадження, що відображають його економічну стабільність і спроможність задовольняти потреби. Виявлено взаємозв'язок між споживанням і заощадженням, відображеними в рівнянні доходу домогосподарства. Через ретельний аналіз класифікаційних ознак, фінансових аспектів і взаємозв'язку між споживанням і заощадженням розширено розуміння сутності домогосподарств, значення їх для економіки та суспільства.

Ключові слова: домогосподарство, фінанси домогосподарств, доходи домогосподарств, витрати домогосподарств, фінансова діяльність, функції домогосподарств, фінансові ресурси.

Kaspshyshak A. V. THE HOUSEHOLD AS A SUBJECT OF FINANCIAL ACTIVITY: THEORETICAL ASPECTS OF THE STUDY

The household as an important economic unit is able to influence the economic development and social welfare of the state. Despite the fact that the topic is researched by many scientists, the rapid pace of changes in the world caused by globalization, technological innovations, and social transformations creates the need to improve the understanding of the theoretical essence of households. The article aims to substantiate the theoretical and conceptual foundations of the functioning of households as an important economic unit aimed at satisfying life needs and managing financial resources. The article examines the role of the household in the economic system as an important economic unit that unites members to meet life needs and use financial resources. The economic essence and content of households, namely their economic aspects and functions, are revealed. The historical path of the development of this concept is highlighted, the key moments in the evolution of the understanding of the household as a financial unit are indicated. The views of various economic schools on the role and essence of the household are analyzed. The notable role of the households for the socio-economic development of the state in the conditions of market relations is emphasized. The problem of the essence of the household as an institutional component of the economic system is outlined. The difference between the concepts of household and family is distinguished, analyzed, and clearly structured. Households are considered as entities that have a strategic and tactical purpose. The classification of households according to various characteristics, such as territorial location, size, and participation in economic exchange, is systematized. The importance of understanding the financial aspects of a household, such as resources, income, expenditure, and savings, which reflect its economic stability and ability to meet needs, is justified. Emphasis on the relationship between consumption and savings reflected in the household income equation is outlined. As a result of the conducted research, through a thorough analysis of classification features, financial aspects, and the relationship between consumption and savings, the understanding of the importance of the household in the economy and society is expanded.

Keywords: household, household finance, household income, household expenditure, financial activity, household functions, financial resources.

Постановка проблеми. Домогосподарство як важлива економічна одиниця здатне впливати на економічний розвиток і соціальний добробут держави. Хоча тема досліджена багатьма вченими, швидкий темп змін у світі, викликаних глобалізацією, технологічними інноваціями та соціальними перетвореннями, зумовлює необхідність у вдосконаленні розуміння теоретичної суті домогосподарств. Теоретичні знання допомагають прогнозувати наслідки цих змін і розробляти стратегії адаптації для домогосподарств.

Окрім того, дедалі більша комплексність економічних відносин і проблем вимагає глибшого розуміння механізмів функціонування домогосподарств. Теоретичні моделі дають змогу аналізувати складні взаємозв'язки між різними елементами економіки домогосподарств, такими як витрати, доходи, споживання та заощадження.

Зважаючи на викладене вище, є потреба в поглибленому теоретичному осмисленні функцій домогосподарств, структури, фінансових аспектів і взаємодії їх з іншими економічними суб'єктами. Проблема полягає у відсутності комплексного

підходу до дослідження домогосподарств у сучасній економічній науці, а також у нестачі наукових робіт, що систематизують і узагальнюють інформацію про цей феномен. Така ситуація ускладнює можливість розроблення ефективних економічних стратегій і політик, спрямованих на підтримання домогосподарств та зростання їхнього внеску в загальний економічний розвиток. Це актуалізує проведення комплексних досліджень, які б враховували різноманітні аспекти функціонування домогосподарств і сприяли б розробленню науково обґрунтованих рекомендацій для формування ефективних економічних політик і стратегій.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика домогосподарств, зокрема і їхніх фінансів, є предметом наукових і професійних інтересів різного роду інституцій міжнародного та національного рівнів – від Організації Об'єднаних Націй [1] до Міністерства фінансів України [2] та Державної служби статистики України [3]. З огляду на значущість окреслена тематика довгий час перебуває у фокусі наукових пошуків представників економічної та фінансової науки. Низка представників різних економічних течій та шкіл присвятили свої дослідження домогосподарству як суб'єкту фінансових відносин.

Наприклад, Г. М. Македон [4] досліджував заощадження домогосподарств, їхню економічну сутність і фактори впливу. В. Г. Федоренко, О. М. Діденко, М. М. Руженський, О. Ф. Іткін [5], М. О. Ажнюк та О. С. Передрій [6], Л. С. Шевченко [7], В. М. Семененко [8] розглядали домогосподарства як один з основних елементів економічної теорії. А. П. Горбачик [9] досліджував сприйняття економічних змін і стратегій виживання домогосподарств крізь призму соціології.

Домогосподарство як інституційну економічну одиницю та суб'єкт фінансових відносин детально досліджено у працях таких учених, як В. О. Гнеушева [10], Т. О. Кізіма [11], О. М. Зухба [12], С. В. Мостенець [13]. Теоретичні викладки та класифікацію домогосподарств представили у своїх працях Г. М. Коцюрубенко [14] та О. І. Ватченко [15].

Історичну еволюцію поняття «домогосподарство» та його ролі в теоретичних підходах частково розглядає О. І. Ватченко [15]. Попри значний науковий доробок щодо розкриття фінансових аспектів домогосподарств як суб'єктів фінансової діяльності, теоретико-концептуальні аспекти все ще потребують додаткового вивчення з огляду на постійно змінні умови та чинники впливу на функціонування домогосподарств.

Метою статті є обґрунтування теоретико-концептуальних засад функціонування домогосподарств як важливої економічної одиниці, спрямованої на задоволення життєвих потреб та управління фінансовими ресурсами.

Основні результати дослідження. Домогосподарства мають важливе значення для ринкової економіки в будь-якій державі, вони є одним з головних рушіїв розвитку економіки, адже саме домогосподарства є основними споживачами всіх вироблених продуктів і послуг. Саме від результатів їхньої економічної діяльності залежить добробут як окремих індивідів, так і держави загалом.

Сутність фінансів домогосподарств проявляється у створенні умов для забезпечення життєвих потреб домогосподарств: біологічних, духовних, культурних і пов'язаних з престижем. Саме завдяки цим потребам і зародилися товарно-грошові відносини, а завдяки цим відносинам з'явилися ринки, що є зараз основою формування державного бюджету – через сплачені мита, податки тощо. Водночас на фінанси домогосподарств через пільги, пенсії тощо впливають видатки з бюджету та державних цільових фондів.

Специфіка фінансів домогосподарств визначена тим, що сфера їхніх відносин найменше регламентована державою. Суб'єкти домашніх господарств самі ухвалюють рішення щодо політики заощаджень і витрат. Тобто за умов ринкових відносин держава не справляє прямого впливу на процес розподілу цих фінансових потоків. Тому виокремлення фінансів домогосподарств як суб'єкта фінансових відносин вимагає дослідження в межах теорії фінансів.

Дослідники, вивчаючи аспекти середньовіччя та нового часу, зазвичай використовували поняття «сім'я» та «домогосподарство» як синоніми. Хоча домогосподарства як економічна одиниця зародилися ще в часи первіснообщинного ладу, у період формування приватної власності та основних галузей виробництва, не лише для задоволення власних потреб, а й для товарного обміну. Тобто за відсутності такого інституту, як держава, люди об'єднувалися в роди, клани, племена для спільного виробництва та перерозподілу ресурсів і благ. Домогосподарства як окремий елемент чи інститут економіки почали вивчати на початку ХХ ст., на сьогодні теоретичні підходи до дослідження фінансів домогосподарств еволюціонували до сучасної теорії домогосподарств як окремого сектору економіки.

У табл. 1 наведено основні підходи до вивчення сутності домогосподарств в історичному розрізі.

Спершу домогосподарства розглядали лише як суб'єкта споживання (фактично за часів неокласичного підходу). Кейнсіанці вже розглядали домогосподарство як споживача та постачальника ресурсів для національної економіки. Наступним етапом стала відмова від чіткого поділу на суб'єкти економіки (концепція нової економіки домогосподарств), також почали вважати, що в домогосподарствах може здійснюватися як ринкове, так і неринкове виробництво.

Інституціональний підхід розглядав домашні господарства крізь призму соціальних наук, культури, релігії та політики. Прихильники такого підходу вважали, що держава має створювати ефективні методи соціального контролю, у такому разі завдяки стабільності та добробуту домогосподарств відбуватиметься загальний розвиток економіки.

Представники неінституціонального підходу розглядали домогосподарства як союз індивідів зі своїми особистими вигодами та обов'язками, приділяючи основну увагу внутрішній структурі поняття «домогосподарство». Погляди марксистів на розуміння сутності домогосподарств базувалися на ознаках політекономії. Вони не розглядали домогосподарства з економічної точки зору взагалі, обмежившись соціокультурними факторами.

Теоретичні підходи до вивчення сутності поняття «домогосподарство»

Підхід	Суть теорії
Неокласичний (початок XX ст. – кінець 50-х років XX ст.)	З'ясовує взаємозв'язки між демографічними та економічними процесами
Кейнсіанський (40-ві – 60-ті роки XX ст.)	Розкриває макроекономічні функції домогосподарств
Концепція нової економіки домогосподарства (середина 60-х років XX ст.)	Обґрунтовує спроможність домогосподарств здійснювати власне виробництво
Організаційно-виробничий (кінець XX ст.)	Базується на обґрунтуванні організаційно-виробничої діяльності як складової політики домашнього господарства
Інституціональний (20-ті – 30-ті роки XX ст.)	Ґрунтується на дослідженні структурних характеристик домогосподарств, проблем використання ресурсів і витрачання ними грошей
Неоінституціональний (80-ті роки XX ст.)	Розглядаються суть, мета, цілі створення домогосподарства, управлінська структура
Марксистський (XX ст.)	Розглядають вивчення та аналіз соціально-психологічних стосунків у сім'ї, гендерних проблем
Школа соціального розвитку (кінець XX ст. – початок XXI ст.)	Вивчають взаємодію усіх видів виробництва та репродуктивної діяльності домогосподарств на мікро – і макрорівнях

Джерело: [15].

Представники школи соціального розвитку розглядали взаємодію усіх видів виробництва. Однак поза їхньою увагою залишилися поведінкові внутрішньомотиваційні аспекти індивідів домогосподарства, а також внутрішня система розподілу ресурсів, зобов'язань і благ.

Як бачимо, категорія «домогосподарство» формувалася в економічному світогляді протягом тривалого часу. Еволюція поглядів на роль і значення інституту значною мірою залежить від рівня розвитку економічної системи та зрілості наукової школи. Зазвичай у сучасній економічній літературі домогосподарство вважається постачальником економічних ресурсів і основною одиницею споживання.

Зазначимо, що поняття «домогосподарство» є широко вживаним у різних країнах і різними організаціями. Багато відомих представників різних економічних течій і шкіл присвятили свої дослідження цьому поняттю як суб'єкту фінансових відносин. Серед найбільш відомих доречно виокремити таких як Г. Беккер, К. Ланкастер, Т. Шульц, Р. Поллак, Е. Гідденс, Дж. Ходжсон, А. Маслоу, М. Фрідман, Дж. Мінсер, К. Бюхер, Ф. Модільяні, К. Ланкастер. З вітчизняних варто згадати В. Андрущенко, В. Базилевича, О. Ватаманюка, Ю. Воробйова, Д. Дмитренко, С. Захаріна, В. Ільїна, В. Леонова, З. Скринник.

Наявні в літературі підходи до визначення терміну «домогосподарство» представлено в табл. 2.

Розкриваючи теоретичну сутність домогосподарств, важливо вказати на принципову відмінність між поняттями «сім'я» та «домогосподарство». Їх легко сплутати, однак поняття «домогосподарство» значно ширше, ніж поняття «сім'я», адже воно може охоплювати кілька сімей, які ведуть спільне господарство, користуються спільними ресурсами та

часто формують спільний бюджет або його складові.

Порівняльний аналіз сутності двох понять представлено в табл. 3.

Ключовими ознаками визначень поняття «домогосподарство» є спільне проживання, а також спільне ведення побуту та спільне планування витрат. Натомість для сім'ї обов'язковим передусім є кровний зв'язок, шлюб або опікуєтво. Не кожна сім'я є домогосподарством і не кожне домогосподарство – це сім'я.

Для вивчення ролі та місця домогосподарств в економічній системі дуже важливою є взаємодія між усіма наявними економічними суб'єктами – підприємствами та державою, які є основними складовими суспільного розвитку. З інституційної точки зору завдання дослідження домогосподарств можна розуміти як вивчення соціального вибору на мікрорівні в межах домашньої економіки.

У системі національних рахунків (СНР) домогосподарство є одним з інституційних секторів національної економіки (разом з нефінансовими та фінансовими корпораціями, органами державного управління та неприбутковими організаціями). СНР – це сучасна індикаторно-дезагредована інформаційна система, що містить найбільш повні дані про ці суб'єкти. Для виконання плану розвитку СНР було розроблено галузеву класифікацію економічних інститутів України.

Він використовує методологічні принципи Міжнародних стандартів системи національних рахунків, прийнятих у 1993 р. Комісією Європейських Співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй та Світовим банком, а також міжнародні рекомендації щодо статистики праці, урахуовуючи законодавство України та економічні особливості.

Підходи до трактування поняття «домогосподарство»

Джерело	Сутність поняття
Організація Об'єднаних Націй	Особа чи група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя
Державна служба статистики України	Сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують свої кошти та витрачають їх. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати в будь-яких із цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи
В. Г. Федоренко	Економічний суб'єкт, який складається з одного або більшої кількості індивідів, що спільно проводять господарську діяльність і мають спільний бюджет
Т. О. Кізіма	Сукупність фізичних одиниць-резидентів, що мають спільні економічні інтереси, функції, побут і джерела фінансування
М. О. Ажнюк	Економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, які ведуть спільне господарство, яке забезпечує економіку ресурсами, зокрема робочою силою, і використовує зароблені на цьому кошти для задоволення своїх потреб
Л. С. Шевченко	Сфера зайнятості, в якій члени родини забезпечують своєю працею особисті потреби цієї родини у формі натуральних продуктів і послуг. У цьому значенні домогосподарство протиставляється ринковій зайнятості
В. М. Семененко	Економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб; постачає економіку ресурсами й використовує отримані гроші для купівлі товарів і послуг, які задовольняють потреби людини
В. О. Гнеушева	Це економічна одиниця, що складається з одного та більше осіб, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб
Г. Беккер	Виробнича одиниця, яка може здійснювати як ринкову, так і неринкову діяльність, володіє специфічним сімейним капіталом, створює товари особливої властивості – домашні послуги і товари

Джерело: складено автором на основі [1; 5-8; 10; 11; 15; 16].

Таблиця 3

Порівняльна таблиця сутності понять «домогосподарство» та «сім'я»

Домогосподарство	Сім'я
Обов'язковий спільний бюджет (повністю або частково)	Можуть мати розділені бюджети для кожного учасника
Може складатися з однієї людини	Мінімум має налічувати двох членів
Члени можуть не бути родичами	Обов'язкова кровна спорідненість, шлюб або опікунство
Відображає переважно економічний аспект, тобто виробництво, розподіл і споживання благ і послуг	Відображає переважно соціально-репродуктивний аспект, тобто відтворення населення
Домогосподарство може охоплювати кілька сімей	Сім'я складається лише з її членів

Джерело: складено автором на основі [11; 15; 16].

Відповідно до Системи національних рахунків Організації Об'єднаних Націй до домогосподарств належать домашні працівники та різні групи населення: діти в дитячих будинках і школах-інтернатах, призовники, інваліди в будинках для інвалідів тощо. До домогосподарств належать також особи, які тимчасово або постійно проживають у різних установах, зокрема представники релігійних конфесій (у товариствах, монастирях тощо); особи, які утримуються в тюремних установах; особи, які постійно проживають у будинках престарілих, дитячих будинках та ін.

У сучасній економічній теорії становище та активну діяльність домогосподарств слід розглядати як з точки зору забезпечення виживання в умовах економічної кризи, так і з точки зору існування їх за загальних ринкових умов. Без такого аналізу неможливо зрозуміти всю складність процесів, пов'язаних з функціонуванням домогосподарств.

Наповнення економічних досліджень соціальним змістом дає змогу зрозуміти природу домогосподарства як джерела людського капіталу та обґрунтувати його поведінку щодо інвестування, споживання, заощадження тощо. А завдяки

численним макроекономічним дослідженням було з'ясовано багатозаровий зміст домогосподарства як явища національного рівня.

Особливо помітна роль домогосподарств у соціально-економічному розвитку держави за ринкових відносин. Це можна пояснити в такий спосіб:

– по-перше, домогосподарства беруть активну участь у ринковій економіці як самостійний суб'єкт зі своїми потребами та інтересами. Приватна власність надає їм право використовувати ресурси та розпоряджатися ними, укласти будь-які угоди, використовувати будь-які придбані ресурси та продавати свою продукцію на власну користь;

– по-друге, домогосподарства одночасно є виробниками (продавцями) і споживачами (покупцями). На ринку ресурсів домогосподарства пропонують робочі та підприємницькі навички, землю та капітал. На ринку споживчих товарів вони визначають попит на них;

– по-третє, задоволення потреб населення в різноманітних товарах і послугах є метою національного виробництва, а попит на них з боку цього суб'єкта господарювання є однією з найважливіших складових сукупного попиту;

– по-четверте, частина доходу домогосподарств, яка залишається невикористаною завдяки задоволенню поточного споживчого попиту, може акумулюватися як потужне джерело національних фінансових ресурсів.

Сучасна фінансова наука нагально ставить проблему сутності домогосподарства як інституційної складової економічної системи. Домогосподарство постає як найбільш історично стійка та передбачувана система.

Сьогодні важливо розуміти, що домогосподарство – це господарська організація, яка має спільні риси організаційної форми та структурного функціонування. По-перше, це наявність спільних цілей, які, крім індивідуальних цілей її членів, визначають напрям діяльності.

По-друге, організація діяльності характеризується певним технологічним ланцюжком. Відбувається розподіл економічних і неекономічних ресурсів, таких як праця та капітал, між різними видами діяльності.

По-третє, особливістю організації домогосподарства є поділ праці відповідно до функцій, ступеня відповідальності тощо. Домогосподарство має систему ідентичності (лідер, виконавець, організатор, радник, спостерігач тощо), яка визначає здатність кожного учасника приймати рішення.

Домогосподарству як організації властиві впорядкованість, структура та ієрархія. Воно також має налагоджену систему формальних і неформальних норм і правил поведінки з внутрішньою і зовнішньою спрямованістю, що передбачає засоби контролю, покарання та винагороди.

Отже, різним групам і членам цих груп притаманні різні економічні та неекономічні мотиви та структури стимулів. Цей стимул діє не тільки всередині, але і ззовні. На організацію домогосподарства та всіх її членів впливає система зовнішніх і внутрішніх обмежень, які є продуктом зовнішнього середовища.

Прийнято виділяти чотири основні функції домогосподарств:

1) постачальницьку, яка полягає в постачанні праці, капіталу та інших ресурсів на відповідні ринки;

2) виробничу, суть якої полягає у виробництві готової продукції та наданні послуг, забезпеченні ними ринку (сільськогосподарська продукція, ремонтні, ремісничі та інші послуги, сімейний бізнес);

3) споживчу, що зумовлена самою природою домогосподарства, яке є основним споживачем товарів і послуг на ринку;

4) заощаджувальну (інвестиційну), яка реалізується за умови неповного використання поточних доходів на споживання [9, с. 98].

Окрім того, домогосподарства як суб'єкт мають стратегічну та тактичну мету. Перша – підвищення матеріального забезпечення для більш комфортного облаштування свого побуту. Тактична мета завжди підпорядковується стратегічній і залежно від різних чинників (таких як релігія, цінності, традиції тощо) може змінюватися. Нею може бути побудова житла, купівля особистого транспорту, відкриття сімейного бізнесу тощо.

З огляду на функції та мету домогосподарства тісно взаємопов'язані з державними фінансами через сплату податків, кредити, заощадження та інвестиції, а також пенсії, пільги, соціальну допомогу, вони – головний отримувач суспільних благ. Домогосподарства є важливим елементом кругообігу капіталу, адже вони можуть як пришвидшувати кругообіг (кредити чи більші витрати), так і сповільнювати його через довготермінові заощадження.

У сучасній фінансовій літературі немає уніфікованої думки щодо класифікації домогосподарств. Залежно від мети дослідження домогосподарства класифікують за такими класифікаційними ознаками: територіальне розташування, демографічні показники, дохід, статус зайнятості членів домогосподарства, їхній соціальний статус; групові, індивідуальні, форма власності на засоби виробництва та інституційного оформлення.

Залежно від типу населеного пункту, в якому розташоване домогосподарство (велике місто, селище міського типу, село), домогосподарства поділяють на сільські та міські.

Одним з факторів диференціації домашніх господарств є їхній розмір, тобто чисельність учасників. Домогосподарство, членами якого є одна подружня пара (чи один з батьків) з неодруженими дітьми (або без них), вважається простим домогосподарством. До складного сімейного господарства належать декілька кровноспоріднених простих сімей, кожна з яких може бути повною чи неповною та охоплювати інших родичів. Перехідним типом між простими й складними господарствами є розширені домашні господарства. Вони складаються з однієї подружньої пари та окремих близьких або далеких родичів. Такий тип господарства необхідний переважно для виконання значних за обсягом аграрних робіт, коли одній сім'ї не під силу здійснювати певні господарські роботи [13].

Залежно від участі в економічному обміні домогосподарства поділяють на активні, стандартні та пасивні. Активні домашні господарства генерують свої доходи від того, що члени господарств здійснюють підприємницьку діяльність. До активних домашніх господарств належать і домогосподарства з однієї особи, яка займається індивідуальною

підприємницькою діяльністю чи є самозайнятою. Також до групи активних домогосподарств належать змішані господарства, де частина членів отримує доходи у вигляді заробітної плати, а частина займається власною справою. Стандартними вважаються такі домогосподарства, де основним

способом формування доходів є заробітна плата, отримана за результати праці. Пасивними є такі домогосподарства, в яких бюджет формується шляхом отримання пенсії та соціальних виплат, а також господарства, що займаються натуральним господарством.

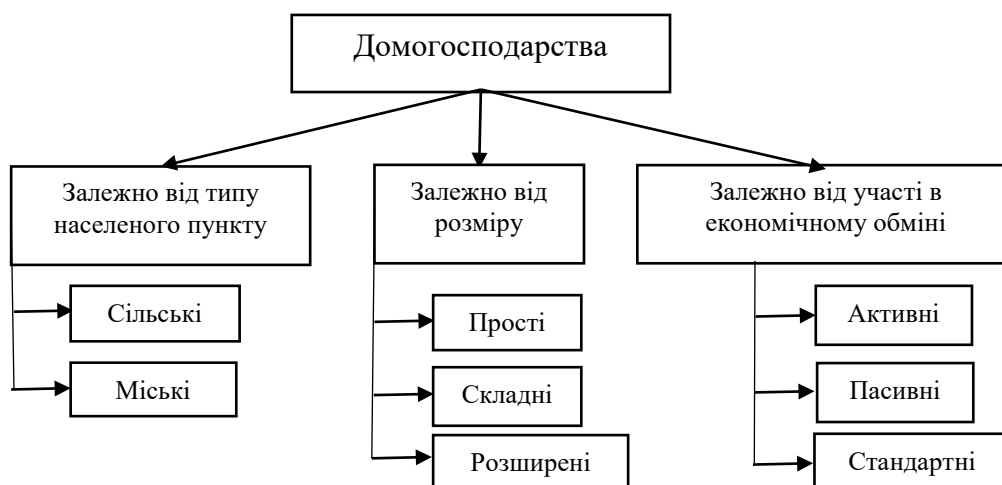

Рис. 1. Класифікація домогосподарств

Джерело: запропоновано автором.

Для нашого дослідження важливим є розуміння фінансових аспектів домогосподарства – їхніх фінансових ресурсів, доходів, заощаджень і витрат. Крім того, розуміння структури фінансових ресурсів домогосподарства допомагає виявити потенційні ризики та можливості для розвитку.

Фінансові ресурси домогосподарства – це грошові кошти (власні та залучені, що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат (виробничих і споживчих)). Вони охоплюють грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження [10].

Фінансові ресурси домогосподарства відображають не лише його економічну стабільність, але і здатність задовольняти потреби та досягати поставлених цілей.

Витрати домогосподарства є сукупністю грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначені для забезпечення належного його функціонування [14].

Важливо зауважити, що в економіці задоволення потреб шляхом натурального самозабезпечення майже відсутнє. Однак у часи економічної кризи та погіршення фінансового стану люди можуть у такий спосіб задовольнити свої потреби – вирощуючи продукти на присадибній ділянці, шиючи та в'язучи одяг удома тощо. Також слід зазначити, що таке забезпечення потреб членів домогосподарства насправді неможливо виміряти в грошовому виразі. Тому в більшості випадків витрати домогосподарств пов'язані із здійсненням грошових витрат.

Якщо споживання розглядається як процес придбання та використання придбаних товарів і послуг для забезпечення нормального функціонування членів домогосподарства, споживчі витрати виражаються як сума готівки, сплаченої

домогосподарствами за товари та послуги, отримані членами домогосподарства для забезпечення нормального функціонування домогосподарства та функціонування членів домогосподарства.

Заощадження населення – це економічне поняття, яке проявляється в наявності залишків доходів після витрат на поточне споживання [4, с. 151].

Якщо створені відповідні умови, заощадження домогосподарств стають основним інвестиційним фондом розвитку державної економіки. Вони відіграють важливу роль у загальній теорії економічної рівноваги, ділової активності та економічного зростання.

Заощаджуючи, люди керуються різними мотивами (це може бути бажання придбати щось значне в майбутньому чи організувати відпочинок, потреба в коштах на власне навчання чи навчання дітей, бажання відкласти гроші на «пенсію» тощо).

Серед причин, які спонукають домогосподарства здійснювати заощадження, слід виокремити такі:

- захист доходів (прагнення забезпечити себе на «чорний день» у разі виникнення непередбачуваних обставин, бажання покращити фінансову забезпеченість своєї сім'ї та ін.);
- спекуляція на біржі, тобто зберігання частини доходу для витрачання його на придбання цінних паперів, щоб у майбутньому отримати прибуток від підвищення їхньої номінальної вартості [14].

Імовірна ситуація, коли в населення формуються немотивовані заощадження, що виникають унаслідок перевищення платоспроможності над рівнем потреб. Це можливо, якщо:

- рівень доходів досить великий, тобто може забезпечити задоволення потреб, які є на цей час;
- рівень пропозиції та якості пропонованих товарів або послуг не може задовольнити попит споживачів;

- політика держави спрямована на підвищення рівня заощаджень шляхом зниження витрат домогосподарств [14].

Немотивовані заощадження охоплювали так звані примусові заощадження, які спостерігалися в радянську добу, коли домогосподарства з грошима не могли придбати необхідні їм товари через відсутність їх на ринку в достатній кількості.

Однак наявності лише мотивів для здійснення заощаджень замало. Основним чинником, який визначає можливість здійснення та рівень накопичення, є дохід домогосподарства. Крім того, на процес накопичення коштів впливають:

- інфляційні очікування (чим вищою очікується інфляція, тим менше домогосподарства схильні заощаджувати);
- сподівання домогосподарств щодо розвитку економічної ситуації в країні та власних перспектив;
- демографічні чинники (склад сім'ї, місце проживання, рівень освіти, сектор зайнятості);
- зміни в оподаткуванні;
- зміни в процентних ставках тощо [7].

В економічній теорії взаємозв'язок між споживанням і заощадженням можна відобразити як:

$$I = C + S, \quad (1)$$

де: I – дохід домогосподарства, C – поточне споживання, S – заощадження.

Рівняння (1) демонструє взаємозалежність процесів споживання та заощадження, а тому можна говорити, що зміна витрат на споживання відображається на можливості здійснення заощаджень [14].

Отже, *домогосподарство* будемо розуміти як економічну одиницю, що складається з однієї чи більше осіб, об'єднаних метою спільного забезпечення життєвих потреб, ведення спільного господарства та використання спільних або об'єднаних фінансових ресурсів для задоволення своїх потреб. Такі групи осіб можуть перебувати в різних родинних чи свояцьких стосунках або можуть не бути родичами, але вони спільно забезпечують економіку ресурсами (такими, наприклад, як робоча сила) і використовують отримані кошти на придбання товарів і послуг, необхідних для задоволення власних потреб.

Висновки. За результатами дослідження доходимо висновку, що домогосподарство як суб'єкт фінансової діяльності є невід'ємною частиною економіки держави і як споживач, і як виробник, і як постачальник ресурсів на ринок. Фактично вся ринкова економіка держави повинна «обертатися» довкола добробуту домогосподарств і сприяти розвитку економічно сильних і фінансово спроможних домогосподарств.

Важливо наголосити, що домогосподарство і сім'я – це різні поняття. «Домогосподарство» є значно ширшим поняттям, воно може охоплювати кілька сімей або ж може, навпаки, складатися лише з однієї особи. Найважливішою ознакою домогосподарства є спільне планування бюджету та спільне використання ресурсів на постійній основі. Метою діяльності домогосподарств є забезпечення власних потреб та облаштування власного добробуту, і саме на цьому базуватиметься їхня поведінка. Сучасний етап розвитку економічної науки потребує комплексного

наукового осмислення феномена домогосподарства як органічної складової національної економіки.

Список використаних джерел

1. *Methods of Projecting Households and Families.* New York: UN, 1973. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org/development/desa/pd/files/files/documents/2020/Jan/un_1973_manual_vii_-_methods_of_projecting_households_and_families_0.pdf
2. *Міністерство фінансів України:* сайт. 2023. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
3. *Державна служба статистики України:* сайт. 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
4. Македон Г. М. Заощадження домогосподарств: економічна сутність та фактори впливу. *Сталий розвиток економіки.* 2015. № 2. С. 151-157.
5. *Політична економія: підручник /* наук. ред. В. Г. Федоренко. Київ: Алерта, 2008. 487 с.
6. Ажнюк М. О., Передрій О. С. *Основи економічної теорії:* навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 368 с.
7. *Основи економічної теорії /* ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2008. 448 с.
8. *Економічна теорія. Політекономія:* навч. посіб. / ред. В. М. Семененко, Д. І. Коваленко. Київ: ЦУЛ, 2010. 360 с.
9. Горбачик А. П. Восприятие экономических изменений и стратегии выживания домохозяйств. *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2001. № 4. С. 23-45. URL: <https://stmm.in.ua/archive/rus/2001-4/2.pdf>
10. Гнеушева В. О. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин. *Наука та прогрес транспорту.* 2010. № 34. С. 266-269. DOI: <https://doi.org/10.15802/stp2010/9250>
11. Кізима Т. О. Домогосподарство як інституційна економічна одиниця та суб'єкт фінансових відносин. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Економіка:* зб. наук. пр. 2008. Вип. 10. С. 134-145. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/6510/1/18.pdf>
12. Зухба О. М. *Інститут домогосподарства в національній економіці:* монографія. Донецьк, 2014. 512 с.
13. Мостенець С. В. Домогосподарство як домінуючий інститут розвитку держави. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Економіка:* зб. наук. пр. 2011. Вип. 17. С. 240-245. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/7184/1/31.pdf>
14. Коцорубенко Г. М. Витрати домогосподарства та їх класифікація. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2010. Вип. 26(1). С. 186-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdu_2010_26%281%29_40
15. Ватченко О. І. Домогосподарство: поняття, сутність, функції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка:* зб. наук. пр. 2016. Вип. 2(48). С. 121-126. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15458/1/%d0%94%d0%9e%d0%9c%d0%9e%d0%93%d0%9e%d0%a1%d0%9f%d0%9e%d0%94%d0%90%d0%a0%d0%a1%d0%a2%d0%92%d0%9e%20%d0%9f%d0%9e%d0%9d%d0%af%d0%a2%d0%af%2c%20%d0%a1%d0%a3%d0%a2%d0%9d%d0%86%d0%a1%d0%a2%d0>

%ac%2c%20%d0%a4%d0%a3%d0%9d%d0%9a%d0%a6%d0%86%d0%87.pdf

16. Про затвердження Положення про Реєстр статистичних одиниць у сільському господарстві, мисливстві, лісовому і рибному господарстві – Реєстр АГРО: наказ Держстату України від 02.07.2012 р. № 278. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0278832-12#Text>

References

1. *Methods of Projecting Households and Families* (1973). New York: UN. Retrieved from https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_1973_manual_vii_-_methods_of_projecting_households_and_families_0.pdf

2. *Ministry of Finance of Ukraine*: Website (2023). Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk> [in Ukrainian].

3. *State Statistics Service of Ukraine*: Website (2023). Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

4. Makedon, H. M. (2015). Zaoshchadzheniya domohospodarstv: ekonomichna sutnist' ta faktory vplyvu [Household savings: economic nature and factors of impacts]. *Stally rozvytok ekonomiky – Sustainable development of economy*, 2, 151-157. [in Ukrainian].

5. Fedorenko, V. H. (Ed.) (2008). *Politychna ekonomiya [Political economy]*: Textbook. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].

6. Azhnyuk, M. O., & Peredriy, O. S. (2008). *Osnovy ekonomichnoyi teorii [Foundations of economic theory]*: Tutorial. Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian].

7. Shevchenko, L. S. (2008). *Osnovy ekonomichnoyi teorii [Foundations of economic theory]*. Kharkiv. [in Ukrainian].

8. Semenenko, V. M., & Kovalenko, D. I. (2010). *Ekonomichna teoriya. Politekonomiya. [Economic theory. Political economy]*. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Gorbachik, A. P. (2001). Vospriyatiye ekonomicheskikh izmeneniy i strategii vyzhivaniya domokhozyaystv [Perceptions of economic changes and household survival strategies]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 23-45. Retrieved from <https://stmm.in.ua/archive/rus/2001-4/2.pdf> [in Russian].

10. Hneusheva, V. O. (2010). Domohospodarstvo yak sub'yekt finansovykh vidnosyn [Household as a subject of financial relations]. *Nauka ta prohres transportu – Science and Transport Progress*, 34, 266-269. DOI: <https://doi.org/10.15802/stp2010/9250> [in Ukrainian].

11. Kizyma, T. O. (2008). Domohospodarstvo yak instyutsiyna ekonomichna odyntysya ta sub'yekt finansovykh vidnosyn [Household as an institutional economic unit and subject of financial relations]. In

Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya: Ekonomika [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Economy]: Vol. 10 (pp. 134-145). Retrieved from <https://eprints.oa.edu.ua/6510/1/18.pdf> [in Ukrainian].

12. Zukhba, O. M. (2014). *Instytut domohospodarstva v natsional'niy ekonomitsi [Institute of household management in the national economy]*. Donetsk. [in Ukrainian].

13. Mostenets, S. V. (2011). Domohospodarstvo yak dominuyuchyy instytut rozvytku derzhavy [Household as a dominant institution of state development]. In *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya: Ekonomika [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Economy]: Vol. 17 (pp. 240-245.) Retrieved from <https://eprints.oa.edu.ua/7184/1/31.pdf> [in Ukrainian].*

14. Kotsyurubenko, H. M. (2010). Vytraty domohospodarstva ta yikh klasyfikatsiya [Household expenses and their classification]. In *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky [Collection of scientific papers of the Cherkasy State University of Technology. Series: Economic Sciences]: Vol. 26(1) (pp. 186-190). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2010_26%281%29_40 [in Ukrainian].*

15. Vatchenko, O. I. (2016). Domohospodarstvo: ponyattya, sutnist', funktsiyi [Household: the notion, essence, functions]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy]: Vol. 2(48) (pp. 121-126). Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15458/1/%d0%94%d0%9e%d0%9c%d0%9e%d0%93%d0%9e%d0%a1%d0%9f%d0%9e%d0%94%d0%90%d0%a0%d0%a1%d0%a2%d0%92%d0%9e%20%d0%9f%d0%9e%d0%9d%d0%af%d0%a2%d0%a2%d0%af%2c%20%d0%a1%d0%a3%d0%a2%d0%9d%d0%86%d0%a1%d0%a2%d0%ac%2c%20%d0%a4%d0%a3%d0%9d%d0%9a%d0%a6%d0%86%d0%87.pdf> [in Ukrainian].*

16. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Reyestr statystychnykh odyntys' u sil's'komu hospodarstvi, myslyvstvi, lisovomu i rybnomu hospodarstvi – Reyestr AHRO [On the approval of the Regulations on the Register of Statistical Units in Agriculture, Hunting, Forestry and Fisheries – AGRO Register] (2012). Order of the State Statistics Service of Ukraine, adopted on 2012, Feb 7, 278. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0278832-12#Text> [in Ukrainian].

Надійшло 01.12.2023 р.